

พระประวัติพลตรี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร

พลตรี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ประสูติในพระบรมมหาราชวัง เมื่อวันที่ 11 เดือน 11 แรม 3 ค่ำ ปีเถาะ เวลา 4 ทุ่ม 8 บาท ตรงกับวันที่ 27 ตุลาคม พ.ศ. 2399 เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 กับเจ้าจอมมารดผึ้งหรือ ผึ้ง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานพระนามว่า “พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าคัคณางค์คุณาล สกลศุภลักษณ์” เป็นพระเจ้าลูกยาเธอชั้นใหญ่ในรัชกาลที่ 4

กรมหลวงพิชิตปรีชากร โสกันต์เมื่อวันที่ 18 พฤศจิกายน พ.ศ. 2411 ในปี พ.ศ. 2412 ทรงผนวชเป็นสามเณรและประทับ ณ พระตำหนักปั้นหยาวัดบวรนิเวศ ครั้นเมื่อวันที่ 2 ตุลาคม พ.ศ. 2412 ทรงลาผนวชออกมาประกอบพระโกศพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จสวรรคต ภายหลังพระองค์ได้ออกไปประทับอยู่ที่วังประตูล้อมยอด

ประวัติการศึกษา

ทรงศึกษาเล่าเรียนกับครูบาอาจารย์เพียงเล็กน้อย ทรงฝึกฝนเล่าเรียนด้วยพระองค์เอง จนเกิดความชำนาญ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จถวัลยราชสมบัติ ทรงสังเกตเห็นว่า กรมหลวงพิชิตปรีชากร มีพระอัธยาศัยนิยมศึกษาด้านกฎหมายและอรรถคดี จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ไปศึกษากฎหมายและฝึกหัดพิจารณาความในสำนักพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระเทเวศร์วัชรินทร์ ซึ่งทรงบัญชาการศาลรับสั่งอยู่ในขณะนั้น

ประวัติการรับราชการ

เมื่อปี พ.ศ. 2418 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งกรมหลวงพิชิตปรีชากรเป็นองคมนตรีในคราวแรกที่ได้มีการตั้งองคมนตรีสภาขึ้น ซึ่งในขณะนั้นกรมหลวงพิชิตปรีชากรได้ศึกษาวิธีพิจารณาคดี เมื่อมีการตั้งรัฐมนตรีเป็นกรรมการชำระความรับสั่งบางเรื่อง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมหลวงพิชิตปรีชากรเป็นผู้ช่วยรัฐมนตรีพิจารณาความรับสั่ง ต่อมาเมื่อมีการตั้งศาลฎีกาขึ้น ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงบัญชาการศาล ดำรงตำแหน่งอธิบดีศาลฎีกาเป็นท่านแรก

ในปี พ.ศ. 2418 กรมหลวงพิชิตปรีชากร ทรงผนวชและประทับอยู่วัดบวรนิเวศ 1 พรรษา เมื่อครบกำหนดแล้วทรงลาผนวชออกมารับราชการตามเดิม

ในปี พ.ศ. 2419 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาพระเกียรติยศขึ้นเป็นกรมหมื่น และได้เสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานพระสุพรรณบัฏที่วังประตูล้อมยอดตามโบราณราชประเพณี กรมหลวงพิชิตปรีชากรได้รับราชการในตำแหน่งและหน้าที่สำคัญต่าง ๆ ดังนี้ คือ อธิบดีศาลฎีกา อธิบดีศาลแพ่งกลาง ศาลแพ่งเกษม ขณะที่พระองค์ทรงบัญชาการศาลแพ่งนั้น ได้ทรงทำผลงานชิ้นสำคัญ คือ

1. เรื่องการเลิกทาส พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีพระราชประสงค์ที่จะเลิกทาส แต่ติดขัดด้วยเป็นประเพณีของบ้านเมืองมาแต่โบราณ และหาผู้ที่มีความคิดเห็นอย่างพระราชดำริได้โดยยาก พระองค์ทรงพยายามหาวิธีการเกี่ยวกับเรื่องการเลิกทาสอย่างมาก จนในที่สุดที่ประชุมเสนาบดีและรัฐมนตรีสภาได้พร้อมกันเห็นชอบโดยพระราชอำนาจในการบริหาร ซึ่งในขั้นต้นได้ทรงผ่อนผันโดยการกำหนดกฎหมายเกี่ยวกับการเกษียณอายุทาส ให้คนที่เกิดในรัชกาลของพระองค์พ้นจากการเป็นทาส ซึ่งได้ประกาศพระราชบัญญัติขึ้นเมื่อวันที่ 21 สิงหาคม พ.ศ. 2418 ถึงแม้ว่าได้มีการตราพระราชบัญญัติที่จะจัดการในเรื่องกำหนดเกษียณอายุทาสขึ้นแล้ว แต่ในทางปฏิบัติคนส่วนมากยังไม่เห็นถึงประโยชน์ของพระราชบัญญัตินี้ นายเงินก็ไม่เห็นทางที่จะประกอบการเลี้ยงชีพได้นอกจากจะต้องใช้ทาส ทาสก็ไม่เห็นว่าจะไปได้อย่างไรถ้าไม่มีนายเงินเป็นที่พึ่งพาอาศัยและพระราชบัญญัติที่ได้ประกาศใช้ซึ่งเกี่ยวกับคนที่เกิดในรัชกาลของพระองค์ก็ยังไม่เกิดปัญหาเรื่องเกษียณอายุทาส พระราชบัญญัตินี้จึงยังไม่มีผลสำคัญมากนัก แต่ต่อมาเมื่อกรมหลวงพิชิตปรีชากรได้ทรงบัญชาการศาลแพ่ง ในช่วงนั้นเป็นเวลาที่มีปัญหาเกี่ยวกับเรื่องเกษียณอายุทาสมากขึ้น กรมหลวงพิชิตปรีชากรได้ทรงศึกษากฎหมายและมีความรู้ความเข้าใจ เห็นแนวความคิดความนิยมตามกระแสพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และทรงบังคับคดีเรื่องเกษียณอายุทาสโดยยึดความมุ่งหมายของพระราชบัญญัติเป็นสำคัญ มิได้ครั้นคร้ามเกรงกลัวต่อความเคียดแค้นของนายเงิน ทรงพยายามทุกวิถีทางที่จะให้ตัวทาสนิยมความมีอิสระเสรีภาพ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า กรมหลวงพิชิตปรีชากรเป็นเสมือนพระราชศาสตราอันคมกล้า กระทำให้การเลิกทาสกรรมการสำเร็จลุล่วงสมดังพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

2. ทรงคิดแบบแผนวิธีทำปรีคณห์สัญญาให้เป็นหลักฐานใช้กันทั่วพระราชอาณาจักร ซึ่งเป็นประโยชน์แก่มหาชนมาจนถึงทุกวันนี้

เมื่อปี พ.ศ. 2427 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริเห็นว่า สมควรจะต้องมีผู้มีความรู้ความสามารถในงานราชการไปเป็นข้าหลวงขึ้นไปบริหารจัดการเมืองเชียงใหม่ ทรงเลือกกรมหลวงพิชิตปรีชากรเป็นข้าหลวงใหญ่ ณ เมืองเชียงใหม่ พระองค์ทรงบริหารจัดการศาลต่างประเทศตลอดจนจัดการปกครองเปลี่ยนวิธีการบริหารแบบเดิมมาเป็นแบบใหม่ใช้กันในมณฑลพายัพ ซึ่งใช้เป็นแบบแผนการปกครองมณฑล และในปี พ.ศ. 2428 พระองค์ได้เลื่อนพระเกียรติยศขึ้นเป็น กรมหลวงพิชิตปรีชากร

กรมหลวงพิชิตปรีชากร ได้ทำดำริที่จะจัดวางการศาลยุติธรรมให้เป็นแบบแผนทั่วพระราชอาณาจักร ได้ทรงทำความเห็นขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่า ควรจะรวมการศาลทั้งปวง ซึ่งในเวลานั้นกระจายอยู่ตามกระทรวงต่าง ๆ เข้าไว้ด้วยกัน รวมอยู่ในที่แห่งเดียวกัน ในบังคับบัญชาของกระทรวงยุติธรรมเพียงกระทรวงเดียว ควรจะแยกอำนาจตุลาการให้ขาดจากอำนาจตุลาการทุก ๆ กระทรวง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประชุมความเห็นที่กรมหลวงพิชิตปรีชากรกราบบังคมทูลฯ แต่เจ้ากระทรวงต่าง ๆ เห็นว่ายังไม่ถึงเวลาที่จะดำเนินการเช่นนั้น จึงต้องระงับความคิดที่จะจัดตั้งกระทรวงยุติธรรม แต่แนวพระราชดำรินี้ได้มีการดำเนินการในสมัยต่อมาสมดังที่พระองค์ทรงตั้งพระทัยไว้

ในปี พ.ศ. 2434 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริเห็นว่าต้องจัดการหัวเมืองทางทิศอีสานให้เรียบร้อย เนื่องจากการปกครองก้ำก่าแย่งแย่งกัน ต้องมีข้าหลวงออกไปแก้ไขความขัดข้อง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมหลวงพิชิตปรีชากรเป็นข้าหลวงใหญ่ออกไปสำเร็จราชการประจำมณฑลอีสานมีที่ทำการตั้งอยู่ที่เมืองอุบลราชธานี ตลอดระยะเวลา 2 ปี กรมหลวงพิชิตปรีชากรเสด็จออกตรวจราชการในท้องที่เสมอ ทำให้ทรงทราบสถานการณ์ต่าง ๆ โดยตลอด

ในปี พ.ศ. 2436 (ร.ศ. 112) กรุงสยามเกิดกรณีพิพาทกับฝรั่งเศส ในขณะนั้นกรมหลวงพิชิตปรีชากรได้สำเร็จราชการอยู่ในมณฑลอีสาน ทรงรับภาระที่จะรายงานสถานการณ์ตามที่เป็นจริงและรับกระแสรับสั่งไปบัญชาการให้ได้ตั้งพระราชประสงค์จนสำเร็จเรียบร้อยด้วยดี ต่อมาพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นสวัสดิวัดนวิศิษฎ์ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม กราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม เพื่อไปราชการประเทศยุโรป พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมหลวงพิชิตปรีชากรเสด็จกลับเข้ามากรุงเทพฯ เพื่อชำระความคดีสำคัญของประเทศ คือ คดีพระยอดเมืองขวาง ซึ่งเป็นกรณีพิพาทระหว่างกรุงสยามกับฝรั่งเศส เป็นคดีที่ยากมากและเสี่ยงต่อการสูญเสียอำนาจอธิปไตยของชาติในขณะนั้น แต่กรมหลวงพิชิตปรีชากรซึ่งเป็นหัวหน้าพิพากษาคดีฝ่ายไทย ได้ใช้ความรู้ความสามารถแสดงให้เห็นชาวไทยและชาวต่างประเทศเห็นว่า เมืองไทยมีตุลาการ

ไทยที่มีความเที่ยงตรง มีความกล้าหาญในทางยุติธรรม มีความรอบรู้กฎหมาย ไม่ทำให้ไทยต้องเสียเปรียบประเทศอื่น และในปี พ.ศ. 2438 พระองค์ทรงรับตำแหน่งเป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม พระองค์ที่ 2 ต่อจากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิ์วัฒนวิเศษฐ์ ภายหลังพระองค์ทรงพระโรคซึ่งรักษาให้หายได้ยาก ไม่สามารถจะรับราชการต่อไปได้ จึงกราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริถึงความชอบความดีที่มีมาแต่ก่อน และทรงเสียดายพระปรีชาสามารถจึงโปรดเกล้าฯ ให้คงอยู่ในตำแหน่งกรรมการศาลฎีกาต่อไป

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงนิพนธ์พระประวัติพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ซึ่งปรากฏในหนังสือคนดีที่ข้าพเจ้ารู้จัก ความตอนหนึ่งกล่าวว่า “เมื่องานพระราชพิธีพระชนมายุสมมงคลเวลานั้นท่านประชวรมากอยู่แล้ว เมื่อวันที่ 16 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2435 ทรงฝากดอกไม้ธูปเทียนของท่านให้ข้าพเจ้าช่วยนำถวายแทนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง โปรดให้ข้าพเจ้าเชิญเข็มครุฑกับตลับบริตนาภรณ์ไปพระราชทาน เมื่อเชิญของนั้นไปถวายท่านเรียกฉลองพระองค์ขึ้นนอกมาทรงแล้วติดเข็มครุฑ ลูกขึ้นถวายบังคม ในเวลานั้นรับสั่งว่าไม่มีโอกาสแล้ว ที่จะได้ติดเข็มพระราชทานเข้าไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ขอติดถวายบังคมเสียแต่ในเวลานี้” พระองค์มีพระหทัยเห็นถึงความไม่ยั่งยืนของสังขาร และได้แสดงพระประสงค์ไม่ยอมให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงลำบากต้องเปลื้องพระราชทรัพย์ในการพระศพของท่าน ประสงค์จะให้แพทย์ได้ชันสูตรพระศพและศึกษาเกี่ยวกับพระโรคเพื่อเป็นประโยชน์ในทางการแพทย์ต่อไป

ผลงานด้านอื่น ๆ

นอกจากงานราชการที่พระองค์ได้ทำคุณประโยชน์ให้แก่บ้านเมืองตามที่ได้กล่าวมาแล้ว พระองค์ทรงตั้งพระทัยที่จะให้มีหอสมุด จึงให้ชนสมุทของพระองค์มาประทานแก่สมาคมหอพระสมุดวชิรญาณ จึงได้จัดตั้งหอพระสมุดวชิรญาณขึ้นและได้มีการพัฒนาขึ้นเป็นหอสมุดแห่งชาติในปัจจุบัน

เมื่อปี พ.ศ. 2423 ทรงเป็นหัวหน้ากรมการจัดตั้งโรงเรียนหลวงสอนภาษาอังกฤษที่นั่นทอทยาน เป็นโรงเรียนของรัฐบาลที่สอนภาษาต่างประเทศก่อนมีการตั้งกระทรวงศึกษาธิการ

ด้านการทหาร ในปี พ.ศ. 2425 กรมหลวงพิชิตปรีชากร ได้ทรงรับตำแหน่งเป็นนายพันเอก ช่วยราชการที่กรมทหารหน้า ในปี พ.ศ. 2435 เสด็จออกไปเป็นข้าหลวงมณฑลอีสาน ทรงบังคับการทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน ได้เลื่อนยศขึ้นเป็นนายพลตรี

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้สรรเสริญว่ากรมหลวงพิชิตปรีชากรเป็นคนฉลาดมาก พระองค์ทรงศึกษาเล่าเรียนโดยลำพังด้วยพระองค์เอง ทรงพากเพียร จนสามารถเรียนรู้ภาษาได้ดี 2 ภาษา คือ ภาษาอังกฤษและภาษาฝรั่งเศส ทางด้านกฎหมาย ก็เรียนรู้ด้วย

น้ำพระทัยรัก ทรงประกอบไปด้วยพระปรีชารอบรู้ในพระราชกำหนดกฎหมายเก่าใหม่แม่นยำ ทรงสามารถในการพิจารณาพิพากษาคดีทั้งปวงเฉียบแหลม รอบคอบ ประกอบให้ถูกต้องด้วย ครอบงำคุณธรรม ทรงพระปัญญาสามารถในการตริตรองเรียบเรียงข้อบังคับสำหรับราชการและพระราชกำหนด กฎ ประกาศทั้งปวง ดำรงอยู่ในความซื่อสัตย์สุจริตเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย พากเพียรจนรอบรู้ได้เป็นอย่างดีที่สุด ทรงพระนิพนธ์ลิลิต โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน เพลงยาว ร่าย ดั้น บทละครพูด บทร้อยแก้ว เรื่อง “ธรรมสารวินิจฉัย” เรื่อง สนุกนิก เป็นต้น

ด้านการแพทย์ ทรงมีความสามารถประกอบโรคศิลป์ ในที่สุดของพระองค์ท่านได้ สละสมตำราแพทย์ไว้มากมาย พระองค์ได้ทรงคิดค้นประกอบยาเม็ดสำหรับรักษาโรคต่าง ๆ ซึ่ง ประจวบด้วยสมุนไพรและยาต่างประเทศผสมกัน เพื่อให้ได้ผลดียิ่งขึ้น และประทานชื่อไว้ต่าง ๆ กัน เช่น “สังกรณี” “ตรีชะวา” สำหรับแก้ไข ทรงใช้พระนามแฝงในการประกอบยาว่า “หมอเวชสิทธิ์” พระองค์ท่านได้ทรงคิดเรียกชื่อยาต่างประเทศเป็นภาษาไทยหลายอย่าง เช่น ยา “เฟนเนสซิดีน” เรียกว่า “แก่นน้ำ” “ชิงฮ็อกไซต์” เรียกว่า “ยาขาว” ผง “บอริค” เรียกว่า “เกลือสมาน” เป็นต้น

ด้านกสิกรรม กรมหลวงพิชิตปรีชากรโปรดการกสิกรรมมาก ได้ประทานคติไว้ว่า “ผู้ใดมี ที่ดินแม้แต่ผืนน้อย ๆ ก็ยังได้ชื่อว่าเป็นเจ้าแผ่นดินในผืนที่ตินั้น” ทรงจับจองที่ดินเพื่อทรง ทดลองทำสวน ทำนาและเลี้ยงสัตว์เป็นตัวอย่างแก่ราษฎร ทรงส่งเครื่องถนอมต่อไม้จากประเทศ สหรัฐอเมริกามาใช้ในสวนของพระองค์ ทรงส่งพันธุ์มะพร้าวจากชุมพรมาปลูกที่ชลบุรีเป็น จำนวนมาก ยังปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน ทรงส่งลูกโคพันธุ์รัสเซียเข้ามาในประเทศไทย เพื่อทำ การผสมพันธุ์ให้ได้โคไทยที่มีรูปร่างใหญ่โตขึ้น

คุณูปการที่พระองค์ได้ทรงกระทำไว้ในเวลาที่ดำรงพระชนม์ชีพอยู่ เป็นประโยชน์อย่าง ใหญ่หลวงต่อประเทศชาติ สมควรที่จะได้รับการยกย่องเฉลิมพระเกียรติยศและเป็นแบบอย่าง ของตุลาการต่อไป

กรมหลวงพิชิตปรีชากร สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2452 เวลาเช้า 4 โมง เศษ รวมพระชนมายุได้ 54 พรรษา 4 เดือน 15 วัน